

ПОСТ У ДРЕВНИМ МОНАШКИМ ПРАВИЛИМА И УСТАВИМА

Протопрезвитер-ставрофор

Радомир В. Поповић*

Православни

богословски факултет

Универзитета у Београду

Апстракт: Од самих почетака хришћанства пост је био основ живота сваког хришћанина, а многи монаси и оштелници су се разликовали од других верника по свом аскетизму, односно начину живота који је подређен посту, молитви и раду. Зато је у древним монашким правилима и уставима пост налазио темељно место, те су на тај начин монаси утицали на живот свих верника. Почев од Преподобног Пахомија, преко Теодора Студита до Светиога Саве пост је саставни део свих устава који су као предањски остали у наслеђе и савременом човеку, односно духовницима који треба да воде рачуна како о свом, тако и о животу свих православних верника. Циљ овог рада јесте указивање на значај поста за монахе, као и писце монашких правила и устава, али и излагање и истраживање развоја поста од периода ране Цркве до средњег века.

Кључне речи: пост, монашки устави, монашка правила, Преподобни Пахомије Велики, Свети Василије Велики, Преподобни Јован Касијан, Преподобни Бенедикт Нурсијски, Свети Теодор Студит, Свети Сава Српски.

Увод

Идеја о монашком начину живота почела је да се развија особито у време великих прогона хришћана, почев од средине III века па на даље, односно у доба римских царева Деција и Диоклецијана. Тада је вид аскетског, анахоретског живота попримио још строже облике, па се исти најпре јавља у Египту, где је оштрица прогона била најјача и најизразитија. Први пустињаци живели су у примитивним кућицама, као и у пустињама и пећинама. Они су живели сами, али су се ослањали на

* radomir.popovic@live.com.

међусобну помоћ и подршку, па се временом формирала и заједница ових пустињака. То наравно не значи да индивидуалног, испосничког и пустињачког живота више није било, већ је, напротив, жеђ за изолацијом од спољашњег света и жудња ка посвећивању Богу и животу по Његовим законима освајала многа срца. У овом контексту је врло занимљиво анализирати пост и начин исхране како монаха у општежићу, тако и оних који су се подвизавали као отшелници. Киновија, то јест заједница хришћана који су одлучили да оставе свет и посвете се духовном уздизању и животу, постала је основно обележје оног начина живота у Цркви који се означава као монаштво, односно калуђерски живот или редовништво. Тако су заправо настали манастири, који су до данашњег дана прва асоцијација на монаштво. Следствено, циљ овог рада читује се у анализи и поимању поста из перспективе самих монаха Истока и Запада, а који су били први који су записали уставе по којима ће се живети не само у општежителним монашким заједницама, већ и у погледу отшелничког вида монаштва.

1. Најранији помени поста у *Монашким правилима* Преподобног Пахомија Великог

У *Монашким правилима* Преподобног Пахомија која се тичу општежића — киновије, чији је био оснивач и уједно писац првих правила сходно упутству добијеном од анђела који му се јавио, када говори о храни и оброцима у манастиру, он пре свега има у виду да сви монаси иду у манастирску трпезарију и једу заједно. Монасима је било строго забрањено јести засебно ван трпезарије у њиховим келијама. Изузетак су могли бити једино болесни монаси. Преподобни Пахомије налаже да средом и петком сви посте, односно најчешће једу само мало хлеба — *сухојегеније*. За монахе који су вршили тешке послове постављала се још једна трпеза у току дана, а такође и за старе и децу. Осим тога, треба истаћи и чињеницу да монаси, одмах после богослужења у храму, прелазе у трпезарију. Отуда је уобичајено да се манастирска трпезарија подиже одмах поред храма. Управо тако још увек бива у многим манастирима, али и у српском манастиру Хиландару на Светој Гори. Дежурни монах је ручним предметом за оглашавање давао знак за окупљање. Пошто чују знак, монаси ћутке улазе у трпезарију покривене главе, односно имају кукуљ на глави.

Надаље, треба нагласити да је Преподобни Пахомије основао девет мушких и два женска манастира. Непосредно пре монашења, служио

је у римској војсци и када су војници, међу њима и Пахомије, требали да у једном селу казне хришћане — ови су им износили храну и пиће, те указивали гостопримство. Он је овим био одушевљен и управо то му је дало повода да напусти војску, крсти се и постане монах. Особито је упечатљив његов савет о узимању хране који гласи: „Допустићеш свакоме да једе и пије према својој моћи. Послушање у послу одређуј свакоме према његовим силама. Не забрањуј никоме ни да пости, ни да једе. Тешке послове дај онима који су јачи и који више једу, а мање послове онима који су слабији и који још нису навикли на подвижништво... Храна нека се свима даје на једном месту... Причешће нека буде суботом и недељом“ (Поповић 2016, 29–33).¹ Такође, једна од његових драгоцених поука гласи: „Свагда имајмо Господа пред очима својим, сећајући се његових страдања на Крсту и васкрсења којим смо искупљени и поново оживљени. Будимо у посту, глади и жеђи, немаштини и бдењу, и свагда из дубине срца уздишимо, лијући сузе у време преузношења молитви“ (Продић 2004, 7).²

2. Пост у монашким правилима

Светог Василија Великог

У монашким правилима Светог Василија Великог (†379), односно у *Великим правилима* (има их 55), и у *Малим правилима* (има их 313), преведеним и на српски језик, такође се говори о посту и монашкој храни. Храна је узимана око подне и праћена је молитвом. Тим поводом срећемо следеће речи: „Како да човек једе и пије у славу Божију? Он ће то чинити када се буде сећао Доброчинитеља и када му душевно расположење буде сведочило да не обедује безбрижно, него да га Бог посматра, те када му сврха узимања хране не буде уживање, него спремност за дела која се извршавају по заповести Христовој“ (Свети Василије Велики 1999, 227).³ Истовремено, међу врстама хране он спомиње: хлеб, воду, уље, усољену рибу, поврће и вариво од махуна (Свети Василије Велики 1999, 141). Штавише, Свети Василије налаже:

¹ Монашка литература из најранијих периода наводи исте податке: уп. Продић 2004, 7; уп. *Житије Преподобног Пахомија*, у Поповић 1974, 385–410.

² За изворни текст Пахомијевих *Монашких правила*, види PG 40, 948–952. За превод Пахомијевих *Монашких правила* на латински, који је дело Светог Јеронима Стридонског, види PL 23, 61–78.

³ Свети Василије Велики, *Краћка правила*, правило 196, у Свети Василије Велики 1999, 227.

„За храну треба узимати оно што ће моћи подмирити потребе уз најмање старање. То је показао сам Господ... Осим тога треба избегавати све што је штетно и сувишно. Јер, непотребно је да једна иста храна коју узимамо ради одржавања тела, у исто време подиже рат против тела и спречава га у извршавању заповести. Треба избегавати штетно, чак и ако је пријатно. Треба јести скромну храну, а не скупоцену и укусну. Осим тога треба набављати и оно што је потребно за утеху болесника...” (Свети Василије Велики 1999, 142). С једне стране, Василије поучава да је свака врста хране добра и од Бога дана, *јер све што је Бог створио, добро беше веома*, како се каже у књизи Постања. Стога треба избегавати штетно преједање и уживање у храни, што ће рећи сластољубље, јер свако уздржавање показује да су хришћани спремни да умру са Христом и умртве своје удове на земљи. С друге стране, сваки човек има различите потребе с обзиром на узраст, занимање и стање тела, па се не могу сви подвести под исто правило. Свети Василије овде има у виду болеснике, али и оне који су на тешким радовима. Штавише, преједање није добро јер тада постајемо неспособни и склони сну и разним слабостима. Отуда он на другом месту вели: „Осим тога треба да савлађујемо и стомак. Јер, васпитавање стомака је обуздавање страсти, а обуздавање страсти је безметежна и тиха душа. Најбоље уздржавање стомака је оно које се усклађује са телесном снагом... Јер, између тела постоји исто тако велика разлика као и између бакра и гвожђа или дрвета... Уздржање свако треба да одреди према својој телесној снази: оно не треба да се заустави на ономе што је испод моћи коју човек поседује, нити да се пружа ка ономе што је преко његове моћи. Уосталом, треба да пазимо да под изговором задовољавања телесних потреба не скренемо у служење уживању.“

Не треба да чуди што Василије учи да би било најбоље када бисмо телесне послове могли извршавати уз непрестано уздржавање од хране. Међутим, само су малобројни у стању да не губе снагу приликом таквог начина уздржавања. Стога, овај отац Цркве наводи да треба постити умерено и телу пружати најнеопходније потребе, јер умерено храњење тела и уздржање не распламсавају похоту и не чине страсти необузданим, истичући: Стомакоугађање је Адама предало смрти. Три света младића и Данило пророк у Старом Завету показавши се изнад робовања стомаку, презреше царски гнев и одважно уђоше у зажарену пећ победивши тако непријатеља и прославивши Бога... Једном речју, уколико будеш владао својим стомаком, то ће ти омогућити да се нађеш на путу који води у Царство небеско... Сластољубље је велики мамац на зло којим ми људи најлакше падамо у грех“ (Свети Василије Велики 1999, 140). Као и за све остало, и у овом случају се захтева

благоразумна мера јер првојерарх Кесарије Кападокијске даље вели: „Треба наизменично и држати пост и узимати храну у мери која одговара побожности. На тај начин ћемо постати, када се захтева да се заповест Божија изврши кроз пост, и опет, када заповест Божија тражи узимање хране која јача тело, и то не као прождрљивци, него као делаатељи Божији. Јер треба очувати оно што каже Апостол Павле: *Ако, дакле једеште, ако ли пијеште, ако ли што дрући чиниште, све на славу Божију чиниште* (1. Кор 10, 31)“. На питање да ли треба дозволити да се уздржава преко својих могућности онај ко због тога неће бити у стању да изврши заповест која му је одређена, он одговара: „Уздржање се не састоји у одбацивању јела, која по себи не значе ништа, него у потпуном одрицању од своје воље“ (Свети Василије Велики 1999, 210). Колико је опасно отпасти од заповести Господње због сопствене воље, јасно се види на основу речи Светог апостола Павла који каже *да чинећи жељу шела и помисли бејасмо њо природи деца њева* (Еф. 2, 3). Онај ко пости треба да буде слободан од сваке надмености, те идући истинским средњим и царским путем, он не треба да скреће ни на једну, нити на другу страну. Тиме се истиче да не треба волети лагодност, али и да тело не треба да слаби претераним уздржањем, јер нас је Бог створио на добар и богоугодан начин, будући да имамо и тело и душу. Зато и хришћанско усавршавање треба да иде у два правца: телесних или физичких напора, али и духовних подвига. Телесни напори су рад, а не ленчарење. Отуда Василије упућује на примере Самог Господа који је постио у пустињи 40 дана, потом Мојсеја и пророка Илије у Старом Завету, или Светог Пророка, Претече и Крститеља Господњег Јована који је цео живот провео у пустињи. Управо тако су поступали и многи светитељи, што нам напоследку показује на који начин треба водити рачуна о своме телу и употребљавати га искључиво за добра дела.

Светитељ даје савете и како примати и дочекивати госте не само у време поста, већ и у другим приликама. Он сматра да не треба претеривати у раскошним јелима за госте, већ да их треба дочекивати онако како ми сами живимо, сходно нашим могућностима. Тако ће гост имати разумевања ако му понудимо заправо нешто скромно и обично што имамо, а што према Василију има нарочити циљ: „Нека у њему остане сећање на хришћански сто и непостидно сиромаштво Христа ради“ (Свети Василије Велики 1999, 143). Сходно томе је јасно да врхунац уживање није у пријатном наслађивању, већ у људској скромности и доброти као најчаснијем гостопримству, о чему нам говори Јеванђеље, где Господ није похвалио Марту која се заузела да га што боље послужи, већ је рекао: *Марша, Марша, бринеш се и узнемираваш за многа, а само је једно њошребно. Али је Марија добри [бољи] део изабрала који јој се не-*

ће огузећи (Лк. 10, 41–42). Штавише, премудри Соломон се у Старом Завету моли Богу на следећи начин: *Немој ми даћи ни бојатство ни сиромаштво, већ устрој оно што ми је потребно, да не бих, наситивши се, постао лажан и рекао: Ко ме види, или осиромашивши — крао и клео се именом Бога свога* (Прич. 30, 8–9). Треба, дакле, сажето казано чувати границе онога што нам је заиста неопходно и потребно, те у свему неговати скромност и умереност, како ништа не би овладало у нама, али и да не постанемо робови својих прохтева и неумерених жеља.

3. Пост у монашком уставу Преподобног Бенедикта Нурсијског

Када је реч о трпези и монашкој храни, особито су интересантни прописи у Уставу Преподобног Бенедикта Нурсијског († 549) који по много чему следује Светом Василију Великом. Његов монашки устав (уп. Продић 2004, 212–238) није ништа друго него превод монашких правила Светог Василија на латински језик, али ипак прилагођених условима и начину живота у Западној Европи. Преподобни Бенедикт се подвизавао на брду Монте Касино у близини Рима и био је оснивач неколико општежитељних манастира. Уопште узевши, он даје упутства у вези са постом и храном која су слична правилима Светог Василија. За исхрану у току дана Бенедикт изричито налаже: „Претпостављам да је довољно да буду два варива за поткрепљење сила сваког монаха, и то нека буде на трпези у 6. и 9. час. Ако се догоди да се од некога добије воће, то треба да буде као треће јело. Хлеба свако треба да добије по мери — 300 до 500 грама, без обзира да ли је један или су два оброка дневно“. Он такође каже да, у периоду од Васкрса до Педесетнице, братија једе у манастиру у подне и увече. Упечатљиво је и његово следеће правило: „Уколико је рад у пољу или је велика врућина, на ави је да одлучи да се време јела продужи касније.“⁴ У зимско време оброк је бивао у 9 часова, односно у 3 поподне. У време Великог поста једе се само увече,⁵ док је вредно пажње и правило које гласи: „Деци треба давати нешто већу количину хране. Од мяса четвороножних животиња сви треба да се уздржавају, осим тешко болесних“ (Продић 2004, 228).

⁴ *Устав Преподобног Бенедикта*, глава 39, у Продић 2004, 227: „Ако се обавља тежак рад, на вољи је аве да братији даје додатну храну“.

⁵ *Устав Преподобног Бенедикта*, глава 41, у Продић 2004, 228.

4. Пост у монашком уставу Преподобног Јована Касијана

Преподобни Јован Касијан († око 440) је рођен вероватно у Галији, односно Прованси (данашња Француска), док је његов матерњи језик био латински.⁶ Временом одлази на Исток у Свету Земљу — Витлејем и настањује се у манастиру. Осим тога, треба напоменути да, заједно са монахом Германом, живи у колевци монаштва у Египту, то јест Нитријској пустињи, Тавениси и Скиту, у раздобљу 390–397. године, где упознаје изворно монаштво.

Свети Јован Златоусти ће рукоположити Јована Касијана у чин ђакона у Цариграду око 400. године. Он ће потом бити рукоположен у чин презвитера у Риму, после чега одлази у град Масилију (латински: *Massalia*, Francogallice: *Marseille*, Occitanice: *Marselha*), данашњи Марсеј у Француској, где је подигао два манастира — мушки и женски, али и написао монашка правила по узору на монаштво које је упознао на Истоку. Заступа општежиће, односно живот монаха у великим заједницама. Интересантно је приметити да на једном месту у његовим монашким правилима говори о *монашкој послушности* као главној врлини. Тим поводом наводи пример једног монаха, старца Јована из Ликопоља у Египту, који се одликовао послушношћу. Та његова послушност понекад се граничила са апсурдношћу. Једном је, наиме, његов старац узео суво дрво и посадио га у суви песак и наредио монаху Јовану да га залива више пута на дан. Овај је то смирено и чинио доносећи данима воду из даљине. И гле, догодило се чудо као плод смирења — сув комад дрвета се омладио и пустио корен, олистало и процветало (Продић 2004, 207). Говорећи о монашком искуству које је видео и стекао боравећи у Египту и тамошњим манастирима, он сматра да се на Западу не може буквално применити монашка пракса, јер је тамо суровија клима — монаси имају другу одећу. Потом постоји разлика у погледу хране, при чему се монашка правила из Египта не могу применити на Западу не само због разлике

⁶ О томе где је рођен Свети Јован Касијан и његовом пореклу у науци постоје различита мишљења. Поводом дотичне теме види опширније: Menager 1921, 330–358; уп. такође *Житије Преподобног Јована Касијана*, у Поповић 1973, 477–482. Од Преподобног Јована Касијана у преводу на српски језик објављени су следећи списи: *Прејег духовне борбе* (Доброшљубље. Том 2 1998, 17–119), *Устав монашкој општежици* или *Поредок општежицијских манастира* (Продић 2004, 187–211), *Разговори са египћанским подвижницима* (Свети Јован Касијан 2012). За новије критичко издање његових *Монашких правила*, видети Jean Cassien 1965. О Преподобном Јовану Касијану као оснивачу монаштва на Западу, видети Поповић 2016, 123–131.

у клими, већ нарочито због слабости воље и хладноће у срцима хришћана Јовановог времена на Западу.

Веома трезвено и разложно говори о посту, истичући оно што је видео и доживео током свога боравка у Египту, поводом чега вели да су „тамошњи хришћани са таквим жаром прилазили изучавању Светог Писма, молитви и рукодељу да готово нису ни размишљали о храни те су јели једном у два или у три дана. И то мало хране узимали су у крајње малим количинама и тек након што зађе сунце, како би што више свог времена посветили духовном“ (Продић 2004, 192). Када говори о греху стомакоугађања веома је изричит и стога каже: „Што се тиче начина поста, не може се установити правило које би било истоветно за све, пошто немају сви истоветну телесну снагу. Пост не зависи само од одважности духа, него мора бити сразмеран и телесним снагама, зато — услед неједнаког телесног стања, узраста и пола, морају бити различити време, и начин исхране и количина хране... Неки без хране не могу да издрже дуже од два или три дана, а неки, услед слабости и болести, тешко издрже и до смираја дана... Сви који се уздржавају имају један циљ, а то је да, узимајући храну сразмерно својим могућностима, не падају у преједање. Душу пак, не паралише само својство, него и количина хране, распламсавајући у њој, као и у угојеном телу, штетни греховни пламен“.⁷

Изузев наведеног, треба нагласити да је од особите важности улога Преподобног Јована Касијана као зачетника организованог монашког живота у Западној Европи, јер монаштво на тим просторима није било аутохтоно, већ је пренето са Истока и увек је следовало духовном искуству источних монаха подвижника.

Преподобни Јован Касијан, будући један од оснивача монаштва у Западној Европи, у својим монашким правилима каже да је пре и после јела суботом и недељом братија певала одређене Псалме и читала молитве. Током самог јела водило се рачуна да влада потпуна тишина, па је био забрањен разговор, жагор, а посебно смех. С тим у вези, треба истаћи да је и данас на Светој Гори пракса да, у току самог оброка, чредни монах чита житије Светога тога дана или неку духовну литературу. Сходно уставу Јована Касијана, гласило је правило да нико није смео да гледа у другу браћу док ови једу, а свако се могао уздржати од хране по својој вољи. Монаси су при самом излазу из трпезарије, у одређене дане, добијали воће — најчешће урме, или грожђе — које су јели у келији, а то је бивало сваког трећег дана.

⁷ Свети Јован Касијан, *О правилима оштитежнѣних манастѣра*, књига четврта, глава пета, у Свети Јован Касијан 2012, 49–50.

5. Пост у монашким правилима Преподобног Теодора Студита

За општежитељни манастир Студион у Цариграду где је био игуман, Преподобни Теодор Студит († 826) донео је *Монашка правила*⁸ која до појединости уређују живот монаха. Када је реч о посту, што нас у првом реду интересује, прописи су веома детаљни и једноставни. Правила веле: „Када братија долази да једе, то у устима њиховим треба да буде молитва; бива и читање, а братија зими има кукуљ на глави... Од Васкрса до Духова, једемо два јела — зелен, поврће и грашак са уљем; такође једемо рибу, сир и јаја, три пута пијемо за оброк. На удар звона увече се братија окупља и једе хлеб, а такође и храну, ако је остало од јутра — јер увече нема посебног припремања хране за братство, и имају две чаше пића“.⁹

Такође, у поменутом уставу изложена су правила и за заједничку трпезу током Часног и Божићног поста, а која гласе: „Уз Велики пост рибу, сир и јаја не једемо, сем у дане у којима не појемо часове; у девети час — три поподне — једемо два јела — поврће са уљем и грашак без уља, а пиће две чаше у девети час, и две увече. У празничне дане, у које смо одредили да се једе сир и остало, једући храну у шести час, пијемо три чаше, а увече две чаше. Ово правило да се чува и уз Божићни пост, [па] пошто су дани краћи, храну једемо једанпут и пијемо три чаше...“ (Преподобни Теодор Студит 2017, 29–30). За Васкршњи пост се такође налаже и следеће: „Једемо храну једанпут на дан, сем суботе и недеље. Прве и Средопосне седмице једемо куване бобице, слане плодове без уља, сушене смокве по пет комада, и ако има кестење, куване крушке и шљиве. Друге и треће седмице, пете и шесте једемо овако: куване плодове, слане плодове за оброке, грашак куван са млевеним орасима; воће или смокве у те дане не једемо. Цео Велики пост ми, сем болесних и старих, пијемо посебно припремљено пиће које се састоји од бибер, кима и јабуке аниса. Понедељак Страсне седмице и уторак, среду, четвртак и петак примењује се храна Прве седмице. На Велики четвртак једемо само кувани грашак с млевеним орахом и са загрејаним кољивом; пијемо и по једну красовољу вина...“ (Преподобни Теодор Студит 2017, 31).

У једној својој беседи пред Велики пост Свети Теодор саветује: „Пост се не ограничава само на храну, већ је потребно уздржавање од

⁸ Уп. Преподобни Теодор Студит 2017. За *Житије преподобног Теодора Студита*, види Поповић 1998, 231–265.

⁹ Преподобни Теодор Студит 2017, 29.

сваког зла, како су то рекли божанствени Оци наши. Стога вас саветујем: уздржимо се од непотребног, лакомислености, утучености, зависти, раздора, зле нарави, самодовољства, себичности. Уздржимо се од погубне похоте телесне, зато што та многоглава змија напада на нас и тада када ми постимо... Будимо умерени у коришћењу хране, пића и других животних потреба, да бисмо поревновали, не у рђавим делима, него да поревнујемо у добру. Будимо у свему благи једни према другима, милосрдни, кротки, послушни, испуњени милосрђем и добрим делима..." (Преподобни Теодор Студит 2017, 136–137).¹⁰

6. Пост у Хиландарском и Студеничком типик у Светога Саве Српског

Хиландарски типик и Студенички типик настали су за потребе монашког општежића у манастиру Студеници и Хиландару на Светој Гори. Они такође садрже одредбе о монашкој трпези и постовима као саставном и незаобилазном духовном упутству за монахе подвижнике. У манастирску трпезарију, која је преко пута католикона, на челу монаха иде онај који је богослужио. Најпре се чита Псалам, потом следи молитва и сви седејају. Ако неко неоправдано закасни у трпезарију, чини неколико метанија у знак покајања. Није дозвољен било какав разговор у току обеда, сем што чредни монах чита Житија светих. После јела се чита молитва и монаси одлазе на своја послушања. Други оброк је вечера и он није обавезан, али са знањем игумана, а не на своју руку (Мирковић 1939, 62). Они који дођу на вечеру добију „само један хлеб, и то мали. Ако има и помало каквог воћа, по жељи игумановој и то треба са благодарношћу примити. А пиће уобичајеном чашом по закону да се да..." (Мирковић 1939, 62).

Поводом теме постова у Типику се у 10. глави сажето каже да првог дана Великог поста нема трпезе, „нити се бринемо за трпезу и јело, а у остале дане исте седмице треба се бринут и за трпезу и за јело“ (Мирковић 1939, 62–63), а осталих дана који хоће једу расквашено сочиво и нешто од воћа. Суботом и недељом вариво на уљу и октоподи и вино, док у понедељак, среду и петак Великог поста нема варива ни вина, већ само квашено сочиво и воће. Штавише, типик налаже: „А у друге дане, понедељак, среду и петак не треба никако јести варива ни пити вина, већ само сквашено сочиво и нешто мало воћа, и водени укроп са

¹⁰ Преведено према PG 99, 581–582 — Преподобни Теодор Студит, *Поука 54. О пошту и бестрашћу, изговорена йочейком Великої поста*.

кимином“ (Мирковић 1939, 63). Уз Велики пост не једе се риба, а празник Благовести је разрешен на рибу и вино (Мирковић 1939, 64). За пост Светих Апостола дозвољено је уље, сем среде и петка, у уторак и четвртак — хоботнице, а суботом и недељом — риба и вино (Мирковић 1939, 66). Божићни пост држи се као и Петровски, односно пост Светих Апостола (Мирковић 1939, 66). Монасима је строго забрањено да једу и пију у својим келијама, при чему су од овога изузети болесни монаси (Мирковић 1939, 86). Типик предвиђа „давање на вратима“, односно помагање сиромашних и бедних. Манастир има гостопримницу где су они прихватани, али са знањем и по благослову игумана. На крају 38. главе се каже: „Јер, нећемо никога са врата наших празна да отпуштамо...“ (Мирковић 1939, 100). Посебан одељак Типика говори „о болници и болничарима“, то јест глава 40. где је наложено: „Заповедамо да се за болне изабере келија која има облик болнице, и да им се поставе постеле, да им се да болничар да их двори у свему“ (Мирковић 1939, 102). Игуман је био дужан да често обилази болницу и доноси им потребно. Савет болесним монасима је да се „не распусте тражећи нешто сувишно и што никада нису ни чули, ни видели, ни окусили, већ нека се уздрже и буду скромни и задовољни оним чему је време и што је могуће манастиру донети, то да им се донесе“ (Мирковић 1939, 103).

Упоредо са тим, не треба заборавити ни Карејски типик који је у погледу посног подвига још строжи. У испосници посвећеној Светом Сави Освећеном живе два или три монаха који долазе из Хиландара и склони су подвижничком и усамљеничком начину живота. Када је реч о посту, Карејски типик је изричит: „Овај устав установљавам да држи у тој ћелији онај који хоће да живи у њој; понедељак и среду и петак не једи уље нити пиј вина; а у уторак и четвртак једи уље и пиј вино. А у свих пет дана (понедељак — петак) једанпут дневно једи. А у суботу и недељу једе се риба и сир и све остало, и то два пута на дан. А у Велики пост, у суботу и недељу једи уље и кушај вино, а у друге дане, ни вина ни уља. А у пост Рођења Христовог, као што је установљено и у друге дане, нека буде такође и тада. А у пост Светих Апостола такође да је, као што установисмо и у друге припросте дане“ (Мирковић 1939, 32).

Закључак

Пост, дакле, одликују два аспекта, телесни и духовни, и састоји се како у уздржању од мрсне хране, тако и у уздржавању од рђавих мисли, жеља и дела, али и у умножавању молитава, добротина и вршењу свих еванђелских врлина. Зато Свети Василије Велики сматра да се ко-

рист од поста не би требало ограничавати само на уздржавање од јела, јер је истински пост удаљавање од злих дела. Пост с једне стране обуздава сластољубље и стомакоугађање, док истовремено с друге стране ослобађа човека од тираније душевних страсти и рђавих помисли. Отуда је могуће нагласити да се њиме чисти човеков ум и узводи ка небесима.

Осим тога, немогућа је чиста и сабрана молитва и стицање било које хришћанске врлине без душевног и телесног поста, како уосталом сведоче и Оци који су пост истицали у наведеним монашким правилима.

Свети Јован Златоусти поучава крајем IV и почетком V века шта је заправо истински пост следећим речима: „Кажеш да постиш. Увери ме у то својим делима. А која су то дела? Ако видиш сиромаша, удели му милостињу. Ако се нађеш са непријатељем својим, измири се са њим. Видиш ли на улици неко лепо лице, одврати свој поглед од њега. Дакле, не само да постиш стомаком, већ и очима и слухом, и рукама и ногама и свим удовима тела. Руке нека посте уздржавајући се од сваке грамзивости и крађе. Ноге нека посте тако што неће ходити путевима греха. Очи нека посте тако што страсно неће посматрати лепа лица нити у зависти гледати на добра других људи. Кажеш да не једеш месо. Али, чувај се да не гуташ похотљиво очима оно што видиш око себе. Пости и слухом својим не слушајући оговарања и сплетке. Устима и језиком својим пости и уздржавај се од ружних речи и шала. Каква нам је корист ако не једемо месо и рибу, а уједамо и прождиремо своје ближење.“¹¹

Коначно, Свети Фотије патријарх цариградски, тумачећи у IX веку смисао поста, констатује: „Богу је благопријатан онај пост који подразумева поред уздржања од хране и удаљење од сваког греха, мржње, зависти, оговарања, неумесних шала, празнословља и других зала...“¹² У складу са тим, у овим закључним разматрањима могуће је јасно и недвосмислено нагласити да је пост био општеприхваћен начин живота и врло важан сегмент истога, најпре у монашким заједницама, а затим и свуда у раној Цркви, те и у каснијем периоду преко Теодора Студита до времена Светога Саве Српског. Штавише, ово је наине могуће сагледати првенствено на примерима монашких правила и устава, почевши од првих векова слободе хришћанства, после Диоклецијановог гоњења, па све до доба настанка Хиландарског и Карејског типика.

* * *

¹¹ Наведено према Свети Јован Златоусти 1997, 52–53; уп. PG 49, 53.

¹² Наведено према Поповић 1973, 97–98; уп. PG 101, cols. 696 sq.

Библиографија:

Извори:

- Доброшлюбље. Том 2.* 1998. Превод хиландарски монаси. Хиландарски преводи, књ. 29. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Мирковић, Лазар, ур. 1939. *Сѣиси Свѣшѣиѣ Саве и Сѣевана Провенчанѣиѣ*. Превео Лазар Мирковић. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Преподобни Пахомије Велики. *Монашка љравила Пахомија Великої*. Превод на латински Светог Јеронима Стридонског. PL 23, 61–78.
- Преподобни Пахомије Велики. *Монашка љравила Пахомија Великої*. PG 40, 948–952.
- Преподобни Теодор Студит. 2017. *Монашка љравила*. Превод са старогрчког и коментар Радомир В. Поповић. Свети Оци у преводу на српски језик, књ. 9. Београд: Академија Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију.
- Преподобни Теодор Студит. *Поука 54. О љосѣу и бесѣрашѣу, изѣворена љо-чѣшѣом Великої љосѣиѣ*. PG 99, 581–582.
- Продић, Слободан, ур. 2004. *Древни монашки устави*. Превод са руског Слободан Продић; рецензија свештеник Јован Д. Петковић. Истина, часопис Православне епархије далматинске. Едиција посебних издања. Шибеник: Православна епархија далматинска.
- Свети Василије Велики. 1999. *Траїом јеванђелскої љодвиѣиѣ*. Превео са руског Небојша Ковачевић. Хиландарски путокази, књ. 31. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Свети Јован Златоусти. 1997. „Беседа о посту и милостињи“. Превод са руског Младен Станковић. У *О љосѣу и љравила љосѣиѣ: зборник ѣекѣшѣова*, 2. допуњено издање, ур. Јован Србуљ, 51–54. Библиотека „Образ свѣтачки“, књ. 4. Београд: Светило — Србски образ.
- Свети Јован Златоусти. *Беседа о сѣиѣшѣуама ѣреѣиѣ*. PG 49, 47–60.
- Свети Јован Касијан. 2012. *Разѣовори са еѣиѣиѣшѣским монасима*. Превела са руског уз консултацију грчког и енглеског критичког издања Антонина Пантелић. Библиотека Очевог дома, књ. 14. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке.
- Jean Cassien. 1965. *Institutions cenobitiques*. Série des Textes Monastiques d'Occident XVII. Texte latin revu, introduction, traduction et notes par Jean-Claude Guy. Sources chrétiennes, 109. Paris: Cerf.

Литература:

- Поповић, Архимандрит Јустин Сп. 1973. *Житија светих за фебруар*. [Ваљево]: Манастир Св. Ђелије.
- Поповић, Архимандрит Јустин Сп. 1974. *Житија Светих за мај*. Ђелије код Ваљево: Манастир Ђелије.
- Поповић, Архимандрит Јустин. 1998. *Житија Светих за новембар*. Ваљево: Манастир Св. Ђелије.
- Поповић, Радомир В. 2016. *Почеци монаштва у раној Цркви*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за теолошка истраживања.
- Ménager, D. A. 1921. "La patrie de Cassien." *Échos d'Orient*, tome 20, n°123: 330–358. <https://doi.org/10.3406/rebyz.1921.4288>.

Примљено: 4. 8. 2022.
Исправљено: 19. 4. 2023.
Одобрено: 15. 5. 2023.

FAST IN ANCIENT MONASTIC RULES AND CONSTITUTIONS

Archpriest Staurophore Radomir V. Popović

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: From the very beginnings of Christianity, fasting was the basis of every Christian's life, and many monks and hermits differed from other believers in their asceticism, i.e. their way of life subordinated to fasting, prayer, and work. That is why the ancient monastic rules and constitutions found fasting a fundamental place. In this way, the monks influenced the life of all believers. From Pachomius through Theodore the Studite, to St. Sava of Serbia, fasting is an integral part of all constitutions that have remained traditional even today to modern man, i.e. modern clergymen who should take care of their own lives as well as the lives of all Orthodox believers. This work aims to show the importance of fasting for monks and writers of monastic rules and constitutions and to point out the development of fasting from the period of the early Church to the Middle Ages. Therefore, in the study, it is observed that fasting was a generally accepted way of life and a very important segment of life, first in monastic communities, and then everywhere in the Early Church, and in the later period through Saint Photius and Todor the Studite and up to Saint Sava of Serbia, which is clearly seen in all monastic rules and constitutions, from the 1st centuries to freedom of Christianity (313), to the Typikon of Hilandar and Kareya.

Key words: Fast (fasting), monastic typikon, Pachomius the Great, Basil the Great, John Cassian, Benedict of Nursia, Theodore the Studite, Saint Sava of Serbia.